

TÜRKİYE
KÜLTÜR VE SANAT
YILLIĞI

2005

TÜRKİYE
YAZARLAR
BİRLİĞİ

KÜLTÜREL MİRASIN E-ORTAMA TAŞINMASI*

Doç. Dr. Mehmet Kara

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Bir kimse diğerine fikrini söylerse, bundan sadece bir kişi faydalanabilir. Bir konuşmacı düşüncelerini kırk kişiye aktarırsa, bu düşüncelerden kırk kişi yararlanabilir. Aynı kişi, düşündüklerini makale hâline getirirse, binlerce kişi; kitap hâline getirirse, yüz binlerce kişi faydalanabilir. Aynı insan, zihnindeki önemli kurgularını internet ortamına taşırsa; bundan milyonlarca kişi faydalanmış olur.

Bu aşamalar, aynı zamanda insanlık tarihinde bilginin yayılma biçimlerini de simgeler.

Yazı keşfedilmeden önce insanlar, ancak birbirleriyle görüştiklerinde duygu ve düşüncelerini olduğu gibi aktarabiliyorlardı. Bu düşünceler bir diğer kişi tarafından aktarıldığında veya sözlü gelenekle gelecek nesillere taşındığında çoğunlukla değişikliğe uğruyordu. Yazının icadından sonra bilginin olduğu gibi başka insanlara aktarılması ve hızlı yayılması mümkün olabildi.

Yazılı eserler, bir düşüncüyü başka topraklarda yaşayan insanların da öğrenmesini sağladı. Bu aşamada insanlar, bir başka dille yazılmış eserleri tercüme etme ihtiyacını duydular. Ancak taşta kazınan yazılardan sonraki devirde kâğıtlara yazılan eserler, elden ele dolaşabilmekle birlikte bunları çoğaltmak pek kolay olmuyordu. Matbaanın icadı, bu problemi çözdü ve bilgi, çok daha hızlı dolaşım imkânına kavuştu.

Bilgi ve kültürün hafızası olan kitapların hızlı yayılması sayesinde medeniyetlerin gelişmesi büyük bir ivme kazandı. Bilgisayarın icadı ve bir defa yazılan bir eserin hafızada saklanarak yeni baskılarının daha seri bir şekilde yapılabilmesi, bilginin akışkanlığını daha da geliştirdi.

* Azerbaycan'da yapılan "Türk Cumhuriyetleri Bilgi Teknolojileri Çalışma Grubu IV. Bilişim İş Birliği Forumu"na sunulan bildiri.

Geçtiğimiz asrın sonlarına doğru internetin keşfedilmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte bilginin dolaşımı şaşırtıcı boyutlara ulaştı.

Tam bu aşamada, kendi dilleriyle kültürel miraslarını elektronik ortama aktaramayanlar, özellikle İngilizcenin baskısıyla yüz yüze geldiler. Bazıları, bu sıkıntıyı göz önüne alarak elli altmış yıl sonra dünyada birçok dilin ortadan kalkabileceğini bile ileri sürdüler.

Belki iş buraya kadar varmayabilir, ancak ne olursa olsun internette sağlıklı ve güvenilir Türkçe içeriği oluşturmanın zamanı artık gelmiş olmalıdır.

Gelişmiş Batılı toplumlar, kültürel miraslarını elektronik ortama taşıma noktasında büyük aşama kaydetmişlerdir. Ancak resmî veya ana dilleri İngilizcenin dışında olan milletler de internette İngilizce içeriğin bu kadar yaygın olmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Ne gariptir ki, bu milletler hem rahatsızlık duyuyorlar hem de kendilerini dünyaya tanıtabilmek için İngilizceyi kullanmak durumunda kalıyorlar.

Gelişmiş ülkelerde öncelikle anonim eserler ve basımı serbest hâle gelen eserler, internet ortamına aktarılmışlardır. Bunları, telifi ödenmiş bazı eserler ve makaleler izlemektedir. Anonim eserlerle, basımı serbest hâle gelen eserleri herkes kişisel bilgisayarına indirip kolaylıkla faydalanabilmektedir. Ancak diğer eserlerden ya bazı kurumların çalışanları ya da belirli bir ücret ödeyenler yararlanabiliyorlar.

Bunun ötesi, e-ticaretin alanına girer. Ancak dünyada hangi konuda ne tür kitapların yayımlandığını öğrenmek ve gerektiğinde oturduğunuz yerden yazacağınız bir mesajla istediğiniz kitabı satın alabilmek büyük bir kolaylıktır. İnternette satışa sunulan önemli eserlerin adlarıyla birlikte çok defa içindekileri veya tanıtım yazıları da verilmektedir. İnternet yokken araştırmacılar, bir başka ülkede kendi alanlarıyla ilgili yayımlanan kitaplardan pek haberdar olamıyorlardı. Haberdar olsalar bile bu, eserin basımından yıllar sonra mümkün olabiliyordu. Artık günümüzde bu problem büyük ölçüde halledilmiştir.

Demek ki, kültürel mirasın çok küçük kesiti olan bir eser adının bile internet ortamında bulunması oldukça önemlidir.

Özeld Türkiye’de, genelde Türk dünyasının diğer yanlarında gazete ve dergilerle kişisel sayfalardan başlamak üzere internette Türkçe içerik yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Ancak bu konudaki çalışmaların Türk kültürünü temsil eden önemli eserleri de içine alacak şekilde yaygınlaştırılması ve daha sistemli hâle getirilmesi gerekir.

Bunun için aşağıdakiler yapılabilir:

1. Türk cumhuriyet ve topluluklarının özellikle kültür ve millî eğitim bakanlıkları ile büyük üniversiteleri, anonim eserlerle basımı serbest hâle gelen eserleri elekt-

ronik ortama taşıyabilirler. Bunu yaparken hem çocuklara hem de yetişkinlere yönelik sayfalar oluşturulabilir. Çocuklara yönelik sayfalar, konuya uygun güzel resimlerle alımlı hâle getirilebilir veya rahat okunabilecek elektronik kitaplar hazırlanabilir.

2. Benzer çalışmaları gönüllü kültür ve bilişim kuruluşları da yapabilir. Türk devlet ve topluluklarındaki resmî yetkililer, bu gönüllü kültür ve bilişim kuruluşlarını teşvik ederek onlara maddî destek sağlayabilirler. Ancak bu kuruluşların seçecekleri metinlerle kültür ve millî eğitim bakanlıkları ile büyük üniversitelerin seçecekleri metinlerin mümkün mertebe aynı olmaması gerekir. Bu sayede çok farklı metinler, internet ortamına aktarılmış olacaktır.

Türklerin toplu olarak bulunduğu yabancı ülkelerde yaşayan ve internette Türkçe içerik oluşturmaya çalışan gönüllü kuruluşlar da maddî destek sağlanarak teşvik edilmelidir.

3. Kişisel sayfalar hazırlamak ve bu sayfalarda önemli metinleri yayımlamak isteyenlere de yine Türk devlet ve topluluklarının resmî yetkililerince hem maddî destek verilmeli hem de bu kimselere ücretsiz web alanı sağlanmalıdır.

Yurt dışında Türklerin toplu olarak yaşadıkları ülkelerde Türkçeyi ve Türk kültürünü internette yaymaya çalışan kişisel web sayfası sahiplerine ayrı bir önem verilmesi ve bunlar desteklenmelidir.

Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için şunlar yapılabilir:

1. Her şeyden önce kültürel mirasın elektronik ortama taşınmasının ne gibi faydalar sağlayacağı, Türk devletlerinden Türk topluluklarına doğru gelişen bir seyirle, en alt birimlerden en üst birimlere kadar çok iyi anlatılmalıdır. "Değişim, farkına varmakla başlar". Değişimin neleri kazandıracığını bilmeyen insanlar, değişmek için çaba sarf etmezler. Bunlar yapılırken bir yandan da internet ucuzlaştırılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

2. İkinci olarak asıl uygulamanın gerçekleştirilebilmesi için somut adımlar atılmalı ve Türk cumhuriyet ve topluluklarındaki konuyla ilgili yetkililer bir araya gelecek protokol imzalamalıdır.

3. Bu protokolün imazlanmasından sonra her Türk cumhuriyet ve topluluğundan kültürel miras ve elektronik ortam konularında nitelikli insanlar tespit edilerek bunlardan oluşan bir komisyon kurulmalıdır. Hem elektronik ortam bilgisi hem de kültürel miras birikimi ileri düzeyde olan aynı kişiler bulmak zor olabilir. Bu durumda komisyon iki kola ayrılabilir. Bunlardan bir kol, kültürel mirasla ve hangi eserlerin elektronik ortama taşınacağıyla ilgilenir. Diğer kol ise, tespit edilen eserlerin elektro-

nik ortama aktarılmasıyla ilgili teknik çalışmalar yapabilir. Ortaya çıkan fikirlerin hayata geçirilmesi aşamasında bu komisyonlar birlikte çalışabilirler.

Komisyon üyeleri, ilk olarak Türkiye'de toplanarak nelerin yapılması gerektiğiyle ilgili birkaç ay ön toplantılar yapmalı ve bu arada konuyla ilgili değişik birimlerle de görüşülerek tecrübe artırma yollarına gidilmelidir. Gerektiğinde daha yoğun bilgilen-dirmeler hedeflenerek seminerler düzenlenmelidir.

Üyeleri donanımlı hâle gelen bu komisyon, daha sonraki toplantılardan her birini diğer Türk cumhuriyet ve topluluğundan birinde yaparak edinilen tecrübeleri aktar-malı, o ülkedeki çalışmaların daha iyi bir düzeye getirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

4. Aynı komisyonun üyeleri, hem kendi ülkelerinde millî eğitim ve kültür bakan-lıkları gibi kurumlarda kültürel mirasın elektronik ortama aktarılması konusunda ça-lışmalar yapmalı hem de ilgili gönüllü kültür kuruluşlarına aynı konuda yardımcı ol-malıdır.

Hangi kültür ürünlerinin öncelikle yayımlanacağı konusu ayrı bir meseledir. Bu hususta şöyle bir yol izlenebilir:

1. Türk dünyasının ortak kültür ürünleri olan önemli destan, masal, efsane ve fık-raların yayımlanmasına öncelik verilebilir. Örnek olarak; Nasrettin Hoca tipi neredey-se bütün Türk dünyasının ortak bir şahsiyeti olduğu için ona ait fıkralar öncelikle ya-yımlanabilir. Destan, efsane ve masal gibi diğer edebî ürünlerde de benzer bir yol iz-lenebilir.

2. Daha sonra her Türk cumhuriyet ve topluluğu, kendi bünyesinde gelişen diğer anonim ürünlerin elektronik ortama taşınmasını sağlayabilir. Türkiye'de gelişen Ka-radeniz fıkraları buna örnek olarak verilebilir.

3. Her Türk devlet ve topluluğu, kendi önemli sözlüklerini internet ortamına ak-tarabilir. Bu konuda, Türkiye'de Türk Dil Kurumunun tecrübelerinden faydalanıla-bilir. Bunun aradından iki Türk lehçesinin veya daha çok lehçenin karşılaştırmalı sö-zlükleri internet ortamında hizmete sunulabilir. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlan-makta olan bu tür bir sözlük bulunmakta ve bu sözlükte birçok Türk lehçesinin keli-meleri birbiriyle karşılaştırılarak verilmektedir. Tamamlandığında bu sözlük internet ortamına aktarılırsa, büyük bir boşluğu doldurabilir. Eğer bu kısa sürede bitirileme-yecek durumdaysa, şimdilik Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından ya-yımlanan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* elektronik ortama aktarılabilir.

4. Deyimler ve atasözleriyle ilgili eserlerin de aynı ortama aktarılması gerekir. Türk lehçeleriyle ilgili aktarmalarda deyimler ve atasözlerinin yanı sıra bitki ve hay-van adları büyük bir sorun olmaktadır. Bunlarla ilgili, karşılığı tam olarak verilmiş

sözlüklerin de internet ortamında bulunması büyük kolaylıklar sağlar. Sözlüklerde özellikle bitki adları, bir diğer lehçede aynı tür bitkinin özel bir adı bulunduğu hâlde, “bir tür bitki” şeklinde verildiği için sağlıklı aktarmalar yapılamamaktadır.

5. Türk dünyası kişi adları sözlüklerinin elektronik ortamda yayımlanması ihmal edilmemelidir. Yine bu konuda Türk Dil Kurumunun tecrübelerinden faydalanılabilir.

6. Türk lehçelerini öğretici çalışmaların da mutlaka internette bulunması gerekir. Bu sayede bütün kollarıyla Türkçe, dünya dilleri arasında kendine önemli bir yer bulacak ve bunları öğrenen insanların sayısı hızla artacaktır.

7. Eski ve yeni Türk lehçelerine ait önemli metinler ve bunlar üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar da bu çalışmaları yapanların izni alınarak elektronik ortama taşınabilir. Bu yaklaşım, Türk dünyasıyla ilgili bilimsel çalışmalara büyük bir akışkanlık kazandıracaktır. Sözü edilen çalışmalar elektronik ortama aktarılırken PDF formatının kullanılması daha uygun olur. Bu yaklaşım, hem metinlerde yazı karakteri/örnek resim vb. gibi kısımların bozulmasının önüne geçilmesine imkan sağlar hem de kişinin telif hakkı bir dereceye kadar korunmuş olur.

8. Bütün bunlar yapılırken, yazılı miras yanında bu mirasa ait ses kayıtlarının da elektronik ortama taşınması çok faydalı olur. Aynı mirasın görüntülü olarak aktarılması, internet ağlarının yavaşlığından dolayı şimdilik mümkün olmayabilir. Ancak gelecekte bunu da yapmak gerekir. Masal, fıkra gibi anlatılar genellikle kısa olduğu için bunlara ait ses kayıtları çok kolay bir şekilde internette yayımlanabilir ve kişisel bilgisayarlara indirilerek bunlardan faydalanılabilir. Bütün dünyada Türkiye Türkçesini ve diğer lehçeleri öğrenmek isteyenlerin buna şiddetle ihtiyaçları vardır. Sözlüklerde verilen kelimelerin mutlaka seslendirilmesi gerekir. Türk lehçelerinin öğretilmesine yönelik çalışmalarda da önemli kısımlar sesli olarak verilmelidir.

Kültürel mirasın elektronik ortama arzu edildiği gibi aktarılması biraz uzun zaman alabilir. Bunun için acilen hayata geçirilmesi gereken bir proje olduğunu düşünüyorum. “Türk Dünyası Metin Bankası” kurulmalıdır. Bu metin bankasında, isteyen her Türk devlet ve topluluğunun çok önemli gördüğü kültürel miras ürünlerine yer verilmelidir. Bu çalışma, belki de daha sonra yapılacak çalışmalar için bir prototip olabilir. Metin bankasında Türk boylarının ortak ürünlerine ve bu boyların yetiştirdiği önemli şair ve yazarların hayatlarıyla eserlerine yer verilmelidir. Başlangıçta bu metin bankasında, TİKA ve Millî Eğitim Bakanlığının himayesinde bir komisyon tarafından hazırlanan ve TİKA tarafından yayımlanan *Türk Dünyası Edebiyatı I-II* adlı eser, internete aktarılabilir. Çünkü bu eserin dizgisi hazırdır ve internette kolayca ya-

yımlanabilir. Adı geçen eserin komisyon çalışmalarında bulunduğum için bu eserin elektronik ortama aktarılmasında istenirse görev alabilirim.

Kâğıt üzerine basılı mirasın elektronik ortama taşınmasında tarayıcıdan büyük ölçüde faydalanmak gerekecektir. Ancak tam bu aşamada karşımıza Kiril-Lâtin alfabe farklılığı çıkacaktır. Hazırladığımız ASP tabanlı ve Unicode sistemli alfabe çevirisi programı Gaspıralı, bu problemin çözümünde ve metinlerin hızlı bir şekilde elektronik ortama taşınmasında büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Bu program, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığının web sayfasında şimdilik deneme amaçlı olarak hizmete sunulmuştur. Yakında isteyen herkesin kullanımına açılacaktır. Bu programla bir kişi tarayıcı kullanarak 8 (sekiz) saat çalışmakla günde 200 (iki yüz) sayfalık bir metni Lâtin harflerine dönüştürebilmektedir. Programın başarı oranı % 95 civarındadır. Elde edilen metinler, ufak düzeltmelerden sonra internet ortamına taşınacaktır.

Henüz Lâtin'e geçmemiş olan cumhuriyetlerde aynı metinler hem o ülkede kullanılan Kiril ile hem de Lâtin harfleriyle elektronik ortama aktarılmalıdır.

Bütün bu çalışmaların ağırlıklı olarak kurum ve kuruluşlar tarafından yapılması önemlidir. Bu sayede bazı sıkıntıların giderilmesi mümkün olacaktır. Birçok web adresine tıkladığınızda karşınıza boş bir sayfa çıkmakta ve aradığınız sayfanın bulunmadığı belirtilmektedir. Böyle sayfalar, insanda bir hayal kırıklığı meydana getirmekte ve kişinin canını sıkmaktadır. Devlet kurumları ve güvenilir gönüllü kültür kuruluşlarının sitelerinde elbette bu tür sayfalar olmayacaktır.

Öte yandan bilimsel çalışmalarda web sayfasının adresine atıfta bulunulup bulunamayacağı meselesi, bir başka problemdir. Bilginin doğruluğu, güvenilirliği, devamlılığı ancak sağlam kurum ve kuruluşların siteleriyle mümkün olabilir.

Daha birkaç ay önce bilimsel çalışmanızda atıfta bulunduğunuz bir web adresine girdiğinizde bu sayfanın yerinde olmaması bir diğer problemdir. Bu durumda güvenilir kurum ve kuruluşların önemi bir kat daha artmaktadır. Bu tür teşekküller, hem sitelerindeki sayfaların güvenilirliği hem de devamlılığı için çok önemlidirler. İşte bu önemlerinden dolayı söz konusu kurum ve kuruluşlara ait sitelerin Türkçe içerik açısından çok zengin hâle getirilmesi gerekir.

İnternet, elimizle yoklayıp matbaa kokusunu aldığımız, birkaç sayfasını akşamleyin yatağımıza uzanarak okuduğumuz, bir kısmını da yanımızda taşıyıp ara sıra bakarak içselleştirdiğimiz kitapların önemini azaltmayacaktır. Ancak gelecek yıllarda insanların ilgileri daha çok internet ortamına kayacağı için elektronik ortama kültürel mirasın aktarılmasıyla ilgili köklü çalışmalara ivedilikle başlanması gerekir.

Peki internet ortamındaki Türkçe kültürel miras bize neler sağlayacaktır?

Önemli eserlerin bibliyografyaları yanında metinlerine ulaşma fırsatı bulan bir araştırmacı, evinde veya çalışma odasında otururken hızlı bir şekilde bilgiye ulaşacaktır. Ulaşılan bilgiler ve metinler, kişisel bilgisayarlara indirildikten sonra araştırmacı, arbul yöntemi veya geliştirilmiş metin işleme programlarıyla ilgilendiği konuların anahtar kelimelerini bularak metin içerisinde bunların nasıl ele alındığını hızlı bir şekilde öğrenebilecektir.

Ben kendim İngilizce çalışırken, öğrendiğim kalıplarla ilgili cümleleri Shakespeare'in indirdiğim eserlerinden hızlı bir şekilde tarayarak bu kalıpları iyice pekiştirme fırsatını bulmuştum. Türkçe öğrenmek isteyen bir kimsenin de kapsamlı Türkçe eserleri taratma ihtiyacı bulunduğunu unutmamalıyım. Öte yandan ana dili Türkçe olan bir kimsenin de merak ettiği bir yapının Türkçede kullanılış biçimlerine ulaşma ihtiyacı olabilir. Kapsamlı metinler, bu konularda çok önemli bir hizmeti yerine getirmiş olmaktadır.

Geçtiğimiz günlerde, Yahya Kemal'in şiirlerinde kullandığı kelimelerin stilistiğine kafa yormak istedim. En azından *Kendi Gök Kubbemiz*'in kelime sıklığını inceleyerek belirli bir fikre ulaşmak istedim. Bunun için anılan şiir kitabının, bilgisayar ortamında kullanabileceğim metni gerekiyordu. İnternette epeyce aradım, ancak böyle bir metne ulaşmam mümkün olmadı. "Shakespeare'in kelime sıklığıyla ilgili bir çalışma var mıdır?" diye merak ettim. Konuyla ilgili İngilizce anahtar kelimeleri yazarak arama yaptırdım. Gelen sayfadaki ilk adreslerden birine girip *Hamlet*'in kelime sıklığını görünce hem imrendim hem de çok üzüldüm. İmrendim; çünkü gelişmiş ülkeler, elektronik ortama kültürel mirasın aktarılması konusunda epeyce ileri durumdaydılar. Üzüldüm; bizim çok önemli bir şairimizle ilgili böyle bir çalışma neden yoktu?!

Bu tür çalışmaların yapılabilmesi için demek ki öncelikle metinlerin elektronik ortama taşınması çok önemlidir. O zaman dilimiz, daha fazla incelenme ve işlenme fırsatı bulacaktır.

Kültürel mirasın elektronik ortama taşınmasının başka faydaları da vardır. Birçok kimse, adına ulaştığı makale veya eserlerin metnine ulaşamamaktan şikâyetçidir. Daha çok metin yayımlandıkça hem bu şikâyetler azalacak hem de insanlar ulaştıkları bilgiyi paylaşıp, tartışıp yorumlayarak daha da geliştireceklerdir.

Seçkin metinlerin yayımlanmasıyla internette hızla artmakta olan argo ifadelerin yayılması engellenecek ve Türkçenin kirlenmesinin önüne geçilecektir. Eğer bu, zamanında yapılmazsa fazla okuma alışkanlığı olmayan ve vaktinin çoğunu internette geçiren yığın yığın gençlerimizin dil kirliliğini önce konuşma diline daha sonra da yazı diline yaymasına sebep olacaktır. Gençlere seçkin metinler sunulmazsa ve bu kirlenme yazı diline doğru taşarsa, çok değil beş on yıl sonra Türkçe büyük bir faciayla

yüz yüze gelebilir. Çünkü bunların bir kısmı yakın gelecekte gazetelerde köşe yazarı olacak, bir kısmı ise makale veya kitap yazacaktır.

Daha Rusçanın baskısından tam anlamıyla kurtulamayan bazı Türk yurtlarında kültürel mirasın elektronik ortama aktarılmasına, ana dilinin canlandırılması ve kirlere arındırılmasına ayrı bir önem verilmelidir. Geçmişte baskın dil olan Rusça birçok Türk lehçesini konuşma dili durumuna düşürdüğü için Türkiye dışındaki Türk yurtlarında ana diliyle ilgili zengin metin, sözlük ve gramerlerin bulunduğu internet siteleri kurmanın önemi çok daha artmaktadır.

Hem eğlenceli hem de sağlıklı Türkçe içerik yaygınlaştırılmadıkça, gençlerimizin birçoğu vakitlerini ya "chat" yapmakla ya da kendilerini kötü yönde etkileyecek sitelerde gezinmekle geçireceklerdir.

Belki biraz abartılmış olabilir ama geçenlerde kişilik gelişimiyle ilgili bir sayfada bütün dünyada internetteki içeriğin % 80'ini müstehcen yayınların oluşturduğunu okuduğumda kanım dondu. Zengin ve sağlıklı metinlerle birlikte eğlendirici ve zarsız bilgiler elektronik ortama taşındığında, bu sığılmanın bir nebze olsun önüne geçilebilir.

Nasıl kitap kültürün hafızasıysa, internet de kültürün çok önemli bir hafızasıdır. Günün birinde elbette elektronik ortamda bizim kültür hafızamız da çok güçlü hâle gelecektir. Sizleri, bu gücü arttırmaya çağırıyorum.